La llengua estàndard en una situació de normalitat

Gabriel Bibiloni Canyelles

Situacions de normalitat i situacions de subordinació

Em propòs en aquesta conferència de fer una anàlisi contrastiva del funcionament de les llengües estàndards en situacions de normalitat lingüística i en supòsits d'absència d'aquesta. Per a això és obligatori començar amb alguna reflexió sobre la mateixa idea de normalitat lingüística. Sens dubte no som davant un concepte científic; per tant, no cal que facem grans esforços per trobar una definició de país "normal" o de llengua "normal", perquè per molt que ens hi apliquem arribarem a allò de "ja ens entenem", i si ens entenem vol dir que compartim si fa no fa la noció que associam a aquestes paraules. Tampoc no cal amoïnar-se gaire per aquesta manca de cientificitat: al cap i a la fi, l'adjectiu *normal* aplicat a llengües o a comunitats lingüístiques, igual que *normalitzar*, *normalització* o fins i tot *normalitzador* —que és com molt sovint es diuen en aquest país els assessors lingüístics— constitueixen un vocabulari que a tots ens és familiar i quasi diria que representa una certa identitat col·lectiva de tots nosaltres. A un nivell més seriós recordem que el rètol *normalització lingüística* va ser encunyat per un català —Lluís V. Aracil— i d'aquí exportat a altres parts del món.

Diguem, doncs, simplement que una llengua normal és aquella que té una plenitud d'usos i funcions socials, aquella llengua que saben i usen tots els habitants d'un país i aquella que és imprescindible per a viure en aquell país. Les llengües a les quals no podem aplicar aquestes propietats han rebut diverses qualificacions: llengües minoritàries, llengües minoritzades i llengües subordinades, entre d'altres. *Llengua minoritària* sovint és un rètol inadmissible, perquè conté una trampa: l'associació de dos elements que sempre ens volen vendre com a constituents d'aquella condició, ço és "llengua de pocs parlants" i "llengua inservible". És a dir que una llengua minoritària és inservible perquè té pocs parlants. En tot cas, és una trampa bona de desmuntar traient a rotlle llengües com el danès, el finès, el noruec o l'islandès, de demografia igual o menor que la de la nostra llengua i en perfecte estat de funcionament. L'expressió *llengua minoritzada*, en canvi, mostra que la seva situació és deguda a una acció que té subjecte i objecte i que és fonamentalment aquesta acció la clau de la minorització. Amb tot, a mi m'agrada d'utilitzar el rètol llengua subordinada, en què es focalitza el fet de la subordinació i es pres-

cindeix del tot de refererències quantitatives. Ara, de la mateixa manera que és difícil donar una definició de "llengua normal", ho és també determinar què entenem per llengua subordinada. Diguem que és aquella que no té una plenitud d'usos i funcions socials, aquella llengua que no saben i usen tots els habitants d'un país i aquella que no és imprescindible per a viure en aquell país. Tanmateix cal reconèixer que hi pot haver diversos graus de subordinació. No hi ha dubte que en el món actual totes les llengües estan una mica subordinades a una que està un poc superordinada a totes, que és l'anglès. Per les funcions de l'anglès com a idioma internacional, pel fet de la interferència entre l'anglès i totes les altres llengües i per altres motius podríem parlar d'una certa subordinació de l'espanyol, l'italià, el francès, etc. respecte de l'anglès, però és fàcil també d'advertir que és diferent la relació que hi pugui haver, d'una banda, entre l'espanyol i l'anglès, el francès i l'anglès, o l'italià i l'anglès, i, d'altra banda, la relació català-espanyol, o català-francès a la Catalunya del nord.

Què és una llengua estàndard?

Aquest rètol d'origen anglès, que va començar a circular entre nosaltres durant la dècada dels setantes —abans s'havia utilitzat l'expressió *llengua literària* per a referir-se al mateix concepte o, si de cas, a un concepte equiparable— designa un objecte o una noció que per a molta gent no és completament transparent. Fins i tot entre els especialistes es poden observar diferències d'enfocament, com ho demostren les terminologies emprades (varietat estàndard, registre estàndard) o les oposicions que s'hi estableixen (estàndard/dialecte, estàndard/col·loquial).

Per a nosaltres la millor visió de l'estàndard és aquella que el concep per damunt de tot com un model lingüístic destinat a servir de referència bàsica als membres d'una comunitat lingüística en totes o algunes de les seves actuacions comunicatives. És un model aparegut en principi per a fer front a la diversitat dialectal-geogràfica, però també per a ampliar i desenvolupar tots els recursos expressius a fi de ser un instrument de comunicació complet.

La comunicació lingüística, com tota altra activitat social, necessita ajustar-se a normes i models i és avaluada pels altres segons el grau de subjecció a aquelles normes i a aquells models. Aquesta subjecció és el que tradicionalment s'ha anomenat *ús correcte* o *bon ús*. La lingüística moderna ha combatut la noció d'ús correcte des de la idea que tots els usos són part de sistemes lingüístics diversos que tenen aquesta condició en la mateixa mesura. Però d'un punt de vista sociològic cal no perdre de vista la necessitat de normes de referència per al bon funcionament d'una comunitat lingüística.

La qüestió és: referència per a qui, per a què i per a quan? La resposta a aquesta qüestió varia segons les distintes comunitats lingüístiques i segons les diferents situacions. La major part de llengües europees consolidades tingueren en l'aparició de la impremta un factor decisiu per a l'impuls a l'estandardització. Els estàndards moderns tenen un precedent que és un model de llengua sorgit per a la lletra impresa, que necessitava fixació i regularitat. L'estàndard és inicialment una llengua escrita. Però el mateix prestigi assolit per aquesta llengua escrita, el seu rol en l'ensenyament i el món de la cultura van acabar convertint-la generalment en un model també per a la llengua parlada, àdhuc la quotidiana. Òbviament, si tenim en compte el reduït percentatge de la població que en altres temps tenia accés a l'escriptura, l'estàndard és inicialment una llengua de classe. I en el seu procés d'expansió continua essent un patrimoni dels sectors socials de nivell més alt, els quals, pel de tenir més accés a l'educació i la cultura, ajusten més els seus usos lingüístics al model vehiculat per aquells dominis. Com que avui dia ens trobam en un procés generalitzat de difusió de la informació i eixamplament de la cultura, a la majoria de societats europees actuals l'estàndard és la varietat que usen les persones de cultura alta i mitjana en totes les seves actuacions lingüístiques, i amb una tendència a l'expansió contínua cap avall.

En altres societats, però, l'estàndard i les varietats no estàndards es mantenen perfectament separades, tant pel que fa a l'estructura lingüística com pel que fa a funcions socials. És el que s'ha anomenat *diglòssia*: una situació en què s'ha establert i es manté una clara oposició entre una varietat estandarditzada que es fa servir en tots els dominis formals i només en aquests, i una o diverses varietats no estandarditzades que s'usen col·loquialment. Allò que cal remarcar és que tota la població utilitza la varietat no estàndard en la parla ordinària, independentment de la classe social a què pertangui. Aquesta és una situació equilibrada i no conflictiva, atès que les diverses varietats lingüístiques es reparteixen l'espai de manera acceptada unànimement i no hi ha, doncs, en principi, desplaçament de cap varietat per l'altra. No cal dir que en aquestes comunitats lingüístiques la funció referencial de l'estàndard té un abast restringit —l'espai formal—, tot i que caldria veure en quina mesura hi ha interferència de dalt cap a baix, que seria en certa manera una manifestació d'una determinada acció referencial.

Finalment, cal dir que en les societats sotmeses a un conflicte lingüístic —que cal no confondre amb la diglòssia— hi ha també un conflicte de funcions referencials. La que pugui exercir cada un dels estàndards —el de la llengua subordinada sempre serà un estàndard entre cometes— està en relació directa a la seva presència a la vida pública i en els àmbits de

prestigi. Normalment el model plenament referencial per a tota la població és l'estàndard de la llengua dominant. El model projectat com a estàndard de la llengua subordinada és conegut limitadament i, com dèiem, la seva funció referencial entra en conflicte amb la de l'altre, que guanya la partida. Per això una de les característiques de les situacions de subordinació és una intensa interferència unilateral: mentre que la llengua dominant manté tota la integritat del sistema, la subordinada entra en una dinàmica de pèrdua d'identitat i d'acostament progressiu a l'estructura de l'altra.

Una llengua és un estàndard

Si no existissin les llengües estàndards, Europa seria un mosaic de varietats lingüístiques —un complex entramat de conjunts, subconjunts i zones d'intersecció— que no s'assemblaria gens al mapa de les llengües que tots tenim assumit. Sense els estàndards les famílies lingüístiques —romànica, germànica, etc.— serien contínuums de variació sense cap frontera clara. Abans del fenomen de l'estandardització no hi ha llengües, llevat d'aquelles que presenten un grandíssim contrast amb tot l'entorn que les envolta, com el basc. La noció de llengua *x* o llengua *y* és una conseqüència de la creació dels estàndards corresponents. I els seus àmbits geogràfics corresponen al territori sobre el qual se superposen els dits estàndards, territori que sol coincidir amb l'espai d'una societat estructurada políticament.

L'existència d'una llengua alemanya i una llengua neerlandesa no respon a fets d'estructura lingüística, sinó al fet que les nacions alemanya i neerlandesa al mateix temps que es construïen com a nacions van edificar uns estàndards diferenciats que s'implantaren damunt dues parts d'un territori que en altres circumstàncies històriques hauria pogut tenir una configuració de llengües completament distinta. Els països escandinaus, com a conseqüència de la formació d'estats independents, han desenvolupat estàndards diferents a partir d'una unitat lingüística bastant homogènia, els quals presenten entre ells una diferència no major que la que puguin presentar els dialectes alemanys o italians.

Gràcies als estàndards, els parlants d'una llengua tenen consciència clara de la identitat i dels límits d'aquesta llengua, siguin quines siguin les distàncies interiors i les facilitats o dificultats d'intercomprensió parlant varietats regionals, precisament perquè l'estàndard és la varietat que permet la intercomprensió entre tots. Per això diem que l'estàndard defineix les llengües i les comunitats lingüístiques.

Vull dir els estàndards de funcionament normal. Precisament un dèficit funcional de l'estàndard comporta uns problemes en la percepció de

la identitat i l'abast geogràfic de la pròpia llengua. És el que succeeix en tots els casos de subordinació de llengües. Els catalans que ens ha tocat viure a uns territoris en els quals a res no s'aplica oficialment l'adjectiu *català*, hem patit històricament una anomia lingüística i cultural, i concretament una sobirana desorientació respecte a l'entitat de la llengua que parlam, impulsada, estimulada i aprofitada per les forces que han volgut posar i mantenir el català en estat de subordinació. En la mesura que un estàndard comú s'utilitzi a tot el territori lingüístic aquella desorientació haurà de desaparèixer forçosament; i en la mesura que aquell estàndard no pugui implantar-se seran possibles les tradicionals maniobres de la confusió.

Un model per a la seguretat

Hem dit que la funció primària de la llengua estàndard és establir una referència per a les actuacions lingüístiques; representar les normes a què els parlants han d'atenir-se si volen parlar o escriure de manera que siguin avaluats positivament pels altres parlants, almenys en els contextos en què l'estàndard és requerit segons les convencions de cada col·lectivitat. L'existència d'una norma establerta i compartida per tothom genera seguretat en l'ús de la llengua. Altrament, la manca d'aquesta norma o una insuficiència en la seva socialització —pròpies de les situacions de subordinació— porten inseguretat i incomoditat; i aquestes poden fer que el parlant prefereixi l'ús d'una altra llengua que li reporti més seguretat i comoditat, especialment en les actuacions formals o quan la intercomunicació es produeix entre parlants de varietats geogràfiques diferents. Si molts catalanoparlants tenen més tirada cap a l'espanyol en intervencions públiques és perquè aquesta llengua els produeix una comoditat derivada del domini de l'estàndard. O si molts catalanoparlants tendeixen a l'ús de l'espanyol fora de la seva regió és perquè la manca d'un model socialment afermat els subsumeix en un mar de dubtes sobre els usos dels parlants de l'altra regió, la possibilitat d'intercomprensió usant determinats mots, o l'avaluació que els interlocutors faran de les formes lingüístiques emprades.

Diguem de passada que una de les patologies de les situacions de subordinació, derivada directament de la inexistència o insuficiència d'un model estàndard socialitzat, consisteix a canviar de varietat dialectal quan es canvia d'àrea geogràfica. És el que fan, per exemple, molts mallorquins, que, quan van a Barcelona o són entrevistats per TV3, es passen al més pur barceloní —amb canvi de fonètica, morfologia, lèxic, locucions i modismes— mentre que a la seva terra nadiua mantenen un col·loquial in-

variable en família i en les situacions de comunicació oral més formals. També hem vist algun principatí famós —o principatina— exhibint un valencià d'espardenya en les seves intervencions pel Canal 9. El mateix comportament que els poliglots canviant de país; és a dir la negació de la comunitat lingüística. No hi ha dubte que aquests comportaments folklòrics són impensables en una situació de normalitat lingüística, en què la gent té una manera de parlar —almenys una manera de parlar formalment— que manté sigui quina sigui la part del país on es trobi.

Estàndard i lleialtat lingüística

L'estàndard és, doncs, l'element que possibilita la comunicació eficaç i segura. L'estàndard fa possible que els membres d'una comunitat lingüística tinguin plena consciència de la seva llengua, de la seva importància i del seu valor. Essent la varietat lingüística útil i associada als sectors socials educats i als àmbits formals és una llengua de prestigi; ço és, que té prestigi ella mateixa i que dóna prestigi individual a les persones que l'usen i prestigi nacional a la col·lectivitat que la té per pròpia. Una llengua prestigiosa i sense cap altra que pugui oferir una utilitat equiparable serà objecte de lleialtat lingüística plena per a tots els seus usuaris. Tots la voldran usar en tota ocasió, voldran mantenir-ne la integritat estructural i voldran transmetre-la a les noves generacions.

Els dèficits en les funcions d'un estàndard es tradueixen inevitablement en dèficits en el funcionament global de la comunitat lingüística: dèficit de consciència lingüística, dèficit de seguretat en la comunicació, dèficit de prestigi de la llengua subordinada i dèficit en la lleialtat lingüística, que és un factor contra la viabilitat de la mateixa comunitat lingüística. No és casual que totes les polítiques d'agressió contra una llengua determinada hagin tingut un aspecte central, que és una política contra l'estàndard i l'estandardització de la llengua subjugada. En el nostre país en tenim exemples a balquena.

La mentalitat subordinada

Ja hem vist alguns aspectes bàsics del funcionament d'un estàndard normal en una comunitat lingüística no dependent, d'una banda, i el que succeeix en una situació de subordinació lingüística, de l'altra. Continuant en aquest darrer supòsit, els dèficits funcionals de l'estàndard subordinat, si es pot parlar d'estàndard —i les polítiques antiestàndard— generen una ideologia i un conjunt de representacions que esdevenen generalitzats en el conjunt dels individus de la comunitat subordinada.

Un dels aspectes principals d'aquesta ideologia és la concepció de l'estàndard com una amenaça a les identitats lingüístiques associades a les varietats regionals o locals. Mai, en canvi, un estàndard no subordinat no és percebut amb aquesta perspectiva. La por d'un estàndard homogeni que amenaça de fer desaparèixer les formes pròpies de cada lloc és en molts individus un sentiment que emana irreflexivament, i que constitueix un dels recursos més aprofitats per les estratègies d'agressió. El discurs obsessiu del partit polític que governa a les Illes Balears de fa un bon grapat d'anys que dia sí i dia també reitera la presumpta defensa de les dites modalitats lingüístiques insulars, tot i que respon a unes intencions electoralistes, alimenta els prejudicis antiestàndard que obstaculitzen la normalització de la llengua.

En una comunitat lingüística no subordinada les transformacions que pugui operar la influència de l'estàndard sobre les altres varietats són concebudes com a part del canvi històric, un fet normal i universal. En qualsevol cas no hi ha percepció de canvi d'identitat. Altrament ocorre en les comunitats subordinades; per exemple, els mallorquins que temen que la pressió de l'estàndard acabi substituint *sa casa* per *la casa* —curiosament no se solen sentir gens afligits per les substitucions de formes que produeix la influència de l'espanyol— ignoren que si avui ells diuen *la reina* és perquè en un temps passat un altre factor de pressió va fer que *la reina* arraconàs *sa reina*, i el món va continuar rodant.

La ideologia de la subordinació és essencialment una ideologia de la fragmentació. La concepció de la llengua —si és que s'arriba a concebre una llengua— com un conjunt de compartiments, en cada un dels quals el que importa és la fidelitat a un ordre "natural" sense dimensió històrica ni articulació sociològica. El *nostre*, oposat al *dels altres*, és allò més immediat, gairebé amb tendència a confondre's amb el *meu*. I no s'associa mai, no ja amb les varietats d'altres àrees del territori lingüístic, sinó ni tan sols amb les formes usades per gent del mateix redol en altres moments o en altres usos, com per exemple els literaris. En canvi, per als membres d'una comunitat lingüística no subordinada hi ha una percepció global de l'espai lingüístic i una dimensió vertical que vertebra aquest espai. Breument: mentre que per a un espanyol el canvi de *pa* a *para* és un canvi de qualitat lingüística, per a molts de valencians el pas de *atre* a *altre* pot ser vist només com l'adopció d'una forma d'un altre lloc, si no és considerat una defecció o una deslleialtat a la terra.

La cultura de la fragmentació, tret definidor de les situacions de subordinació, es manifesta sota aspectes i circumstàncies molt diversos. Alerta, però, perquè els esquemes fragmentaristes no es localitzen només a l'anomenada perifèria. Un dels més colpidors exemples n'és el pobre model lin-

güístic utilitzat als grans mitjans de comunicació barcelonins d'ençà de la seva aparició. Un model construït amb la idea que sigui "assumible" per als parlants del català central i ignorant —menystenint— absolutament la resta de la comunitat lingüística. La no acceptació d'unes diferències formal/col·loquial (del tipus *convèncer-lo/convence'l*) que han hagut d'assumir per pa i per sal els catalans de les àrees no centrals o el rebuig de paraules catalanes bàsiques però no usuals en el col·loquial barceloní (*cercar*, *enguany*, *darrer*, etc.) mostren clarament que els edificadors d'aquest model són la versió capitalina del gonellisme[1] mallorquí o d'un cert —diem un cert— blaverisme valencià.

Per a acabar, i tornant als temors que l'estàndard actuï com un agent depredador de les diverses varietats lingüístiques, cal dir que curiosament l'estàndard és l'únic garant de l'existència d'aquestes varietats, precisament perquè és l'element que garanteix —i sense el qual a la llarga no es possible— la continuïtat històrica de la llengua en conjunt. Doncs la millor manera de conservar la riquesa lingüística que es vulgui conservar consistirà a integrar-la dins un estàndard comú. Un estàndard —si no és estretit per tècnics de mires provincianes— té una enorme capacitat d'integrar i desregionalitzar paraules i expressions de pertot arreu. Mentre conservi la necessària unitat formal indispensable per a actuar com a model comú, una llengua estàndard no sols no és equivalent a reducció uniformadora, sinó que pot representar la millor manera d'eixamplar les possibilitats expressives i de conservar aquest enriquiment.

---

[1] A Mallorca es dóna el nom de *gonellisme* —derivat d'un personatge que creà una polèmica als diaris signant amb el pseudònim Pep Gonella— a l'opció lingüística que pretén d'escriure "tal com es parla". Generalment es tracta d'una postura sostinguda per persones defensores de l'espanyol decidides a reservar al català un paper marginal i folklòric, però no tots els gonellistes s'ajusten a aquest esquema. Aquests darrers són per a nosaltres l'equivalent exacte dels edificadors del *light* barceloní. El fet, però, és que la societat culta mallorquina ha preferit mantenir un llenguatge formal relativament distanciat del col·loquial ordinari en benefici de la unitat de l'estàndard.